

УДК: 111.852; 217

В.В. ГОРДІЙЧЕНКО (асистент кафедри філософії, магістр історії)
Запорізький національний технічний університет, Запоріжжя, Україна

БІБЛІЯ ТА ХРИСТИЯНСЬКА СИМВОЛІКА У МАЛЮНКАХ Т.Г. ШЕВЧЕНКА. СИМВОЛИ ТА АЛЕГОРІЯ ОБРАЗІВ

Досліджується творчість поета і художника Тараса Григоровича Шевченка (1814-1861), прикладом якого стали його малюнки на релігійні теми, що були пов'язані з Біблією та життями святих. Робота складається із кількох частин, які характеризують майстерність, підхід та манеру виконання тих чи інших малюнків, начерків, офортів та сепій, починаючи із серії робіт Старого Завіту, Євангелія, іконопису, скульптурні роботи, копії робіт К.Брюллова, Рембрандта та Мурільо.

***Ключові слова:** християнська символіка, «шевченківський жанр», принцип естетизму, атеїзм, матеріалізм, релігійність, християнські моральні засади, християнські переконання, етичні положення, алегорія.*

Актуальність цієї теми полягає в тому, як можна ширше, докладніше дослідити величезну спадщину Т.Г.Шевченка в образотворчому мистецтві, зокрема в його християнській символіки і довести те, що художник глибоко був віруючим не тільки як християнин, а як людина, яка хотіла вірити про світле майбутнє України - її багатостраждального народу, про його свободу.

Мета праці: розкрити, так би мовити, «шевченківський жанр» в образотворчому мистецтві, зокрема біблійної та християнської символіки, та манеру самого виконання цих малюнків.

Завдання: провести паралелі Шевченківських робіт з роботами інших художників, які малювали ті, чи інші сюжети на задану тему. Вивчаючи цей доробок, важко назвати дослідників цього жанру, але вони є - це такі вчені як: Бачинський Д. «Християнсько-філософська думка Тараса Шевченка»; Білецький Л. «Віруючий Шевченко»; Білецький П. «Скарби нетлінні: Українське мистецтво у світовому художньому процесі»; Грабович Г. «Шевченко як міфотворець»; митрополит Іларіон «Релігійність Тараса Шевченка» та Петров В. «Естетична доктрина Шевченка». У цих академічних працях висвітлюється загальна характеристика літературної праці та її естетико-християнська позиція. Тільки Платон Білецький, як мистецтвознавець, дає неабияку характеристику образотворчого мистецтва Шевченка, а також праці мистецтвознавця Д.В. Степовика.

Методологічною основою є принцип естетизму та наукової об'єктивності творчості Тараса Шевченка в образотворчому мистецтві, зокрема на біблійні та євангельські сюжети.

Практичне значення пов'язане з жанрами образотворчого мистецтва, зокрема: рисунок (ескіз, начерк), офорт (акватинта, гравюра, шкіц), сепія, акварель тощо.

Структура роботи складається з таких основних підпунктів, як:

1. Сюжети Старого Завіту у малюнках Кобзаря.
2. Образ святої родини в образотворчому мистецтві Т.Г. Шевченка.

Вступ. Образотворча спадщина Шевченка справді величезна: нині відомо понад 1000 портретів, пейзажів, історичних та жанрових композицій, виконаних художником у техніці офорта, акватинти, сепією й олівцем, аквареллю та олійними фарбами. Оцінюючи значення Шевченка як художника, його сучасник і друг художник Л.М. Жемчужников¹ відзначав: «І на цьому шляху він був одним з перших, хто вернувся до рідного... В народному мистецтві ні в кого не висловлювалось стільки сили, як у нього. Тоді як інші ловили «красу» із спокійним духом, писали мирний куточок, весілля, ярмарок, його дух висловлювався гіркими сльозами, які потім обертались на неспокійне обурення...». Всупереч упертим твердженням радянських «знавців» Шевченка, які не вагаються твердити, що Шевченко був атеїстом і матеріалістом, і, що він боровся разом з російськими «революційними демократами» за поправу суспільного становища всіх трудящих – російських і українських та інших, ми бачимо, основується не лише на висловлюваннях поетів, які часто бувають перекручуванні чи тенденційно пояснювані, але на самому, так би мовити, підході його до різних життєвих питань, що він був глибоко релігійною людиною і ніяк не матеріалістом, а його релігійність підказувала йому думки і погляди, які розвивались в душі християнських моральних засад.

Шевченко щиро і певно вірив у єдиного християнського Бога і в Божу справедливість та в Божу ласку. Віру в Бога він виніс з рідного дому, що в його часи ще був глибоко віруючий, бо матеріалістичний атеїзм марксистський ще туди не доходив. Він вірив, що все у світі діється за Божим велінням, тому невідхильно мусить прийти у певному часі в волю України, але вона не прийде без нашої участі, без нашої дії і сильної віри й бажання. А сильне бажання, сильна воля зумовлюють наші дії. Світлу віру в Божу справедливість поет зберігав протягом усього життя, і ніякі фальшування й перекручування не можуть змінити того, що було, поки ще є кому постояти за правду і заперечити брехню. А правдою є те, що Шевченкові герої часто звертаються до Бога, бо віра в Бога притаманна українському селянству, цебто народові, який і в добу жорстокого переслідування християнської релігії й віри не втратив тієї віри і терплячості в очікуванні часу, коли настане справедливість. Із Шевченкових християнських переконань випливають його демократичні ідеї. Націлений у повній побожності служити своєму народові, служити Правді й Богові; Шевченко в 1843—1847 рр. перебуває в Україні і бачить там, з одного боку, Божий рай в красі природи, у моральному житті і побожності українського народу, а з другого боку, «пекло», якими були: панщина, московське військо, що знесилювали народ, і московська політична неволя. І ця остання, що плюндрувала Україну, тяжко вражала Шевченка і гнітила його душу. Під впливом тяжких переживань поет з усією силою свого генія виступає на боротьбу проти московської неволі й розпочинає свою геніальну збірку політичних творів «Три літа».

У даній роботі хочеться встановити істину: чи віруючим був Шевченконасправді, чи ні. Бо в поетичній творчості про це сказати не так-то

Гордійченко В.В., 2012

просто. Тому спробую знайти відповідь в його образотворчому мистецтві. Тарас Григорович часто ходив до церкви. Старі речі й ікони перемальовував у монастирях. А Варвара Рєпніна подарувала йому Біблію. Тарас Шевченко з захопленням читав її, робив виписки з неї, а найголовніше підкреслював. «... Ужасна безнадежность! Так ужасна, что одна только христианская философия может бороться с нею... Единственная отрада моя в настоящее время — это евангелие. Я читаю ее без изучения, ежедневно и ежечасно». Далі він пише: «Новый завет я читаю с благоговейным трепетом. Вследствие этого чтения во мне родилась мысль описать сердце матери по жизни пречистой девы, матери Спасителя. И другая, написать картину распятого сына её. Молю Господа, чтобы хоть когда-нибудь олицетворились мечты мои!». У своїх малюнках він частіше зображував українську жінку як образ Божої Матері. Наприклад: «Мати миє дитину», «Жертвоприношення Авраама» та багатофігурна композиція. Ескізи. Папір, олівець, акварель (17,8x26,3). [Пб.]. [1840].

В центрі акварельний малюнок «Мати миє дитину». Зліва жанрова сцена, невідомого змісту, справа — два начерки «Жертвоприношення Авраама». Центральний рисунок — «Мати миє дитину» за композицією, елементами перспективи, трактовкою форм і манерою письма аквареллю може належати Шевченкові (як відомо, цей начерк відноситься до сумнівних робіт). Близькі до Шевченкового рисунка і начерки олівцем з обох боків малюнка. Оскільки у Честахівського цей рисунок зареєстрований під №50, як робота Штернберга і зроблений він на звороті рисунка «Нарцис», який за сюжетом може бути роботою Шевченка, але за характером штриховки дерева може бути і роботою Штернберга, то необхідне додаткове дослідження, щодо остаточного встановлення автора цього малюнка в цілому. Або його робота «Молитва матері». Зображення молодої жінки, яка стоїть на колінах і молиться, піднявши догори очі. Ліву руку поклала на дитину, яка спить. Малюнок виконано на папері сепією у Новопетровському укріпленні, влітку 1853 р. Місцезнаходження оригіналу цієї сепії «Молитва матері» й досі не встановлено. Опис дано за свідченням колишнього власника цього малюнка, Б.Г. Суханова-Подколзіна (див. «Киевская старина», 1885, кн II, стор. 240). Публікується за репродукцією, що знаходиться в неопублікованих матеріалах О.Г.Новицького до видання малярської спадщини Шевченка, зробленого з фотографії, яка зберігається в ЧМТ («Каталог музею українских древностей В.В. Тарнавского», т. II, Чернігів, 1900, стор. 201, №518). У списку Честахівського фотографія з цієї роботи значиться за №26.

Обговорення проблеми

Сюжети Старого Заповіту у малюнках Кобзаря.

У доробку в образотворчому мистецтві Шевченка небагато малюнків присвячені біблійним сюжетам. Але вони виступали завжди як ілюстративний матеріал. Це можуть бути рисунки, начерки, офорти і т.д. Отже, спробуємо з'ясувати деякі з них і пояснити через Старий Завіт

Святого Письма, чому саме Шевченко звертається до тих чи інших образів? «Мати миє дитину». «Жертвоприношення Авраама» та багатофігурна композиція. (Ескізи. Олівець, акварель. [1840]). Авраам з давньоєврейської мови означає «батько багатьох», шанований в іудаїзмі, християнстві та ісламі. В ісламі його називають «Ібрахим». Він вважається прабатьком євреїв (через Ісаака) та арабів (через Ісмаїла). З іменем Авраама пов'язаний початок віри в єдиного Бога (тобто «монотеїзм»), а також укладення завіту (угоди) з Богом, закріпленого в обряді обрізання. Самовідданість Авраама, виявлена в жертвоприношенні Ісаака, вважається зразком релігійності. У Старому Заповіті про це говориться таким чином: І вони прийшли до місця, що про нього сказав йому Бог. І збудував там Авраам жертовника, і дрова розклав, і зв'язав Ісаака, сина свого, і поклав його на жертовника над дровами. 10. І простяг Авраам свою руку, і взяв ножа, щоб зарізати сина свого... 11. Та озвався до нього Ангел Господній із неба й сказав: «Аврааме, Аврааме!» А той відізвався: «Ось я!» 12. І Ангел промовив: «Не витягай свої руки до хлопця, і нічого йому не чини, бо тепер Я довідався, що ти богобійний, і не пожалів для Мене сина свого, одинака свого». «Жертвоприношення Авраама» є у Рембрандта. Як і Рембрандт у своєму полотні, а Шевченко у своєму начерку (певно для своєї майбутньої роботи) хотів передати останню хвилину жертвоприношення. Той рішучий момент драми. Рембрандт у своїй картині використав усі тенденції бароко мистецтва, що були притаманні того часу, в якому жив і творив художник. Шевченко, напевне, також брав цей сюжет для малюнку, якщо не для своєї властивої техніки офорту чи сепії. «Лот з дочками». «Дочка хіонського гончара». Начерки ескізів.

Олівець. [VI. 1848-1849]. Зліва вгорі й справа чотири начерки ескізів на біблійський сюжет (можливо «Лот з дочками», відомий також під назвою «Цар Давид»). (4 начерки). І один у центрі «Дочка хіонського гончара». Сюжет взято також з Біблії [Гл. ІЗ]. «Вірсавія» (папір, офорт, акватинта, 42,2x33,4) — офорт Шевченко виконував не пізніше як 30.V.1860 р. в Петербурзі за фотографією з картини К. Брюллова. Старому Завіті Вірсавія (дочка клятви) (III Цар. XI, 3) — дочка Еліама та дружина Урія Хеттянина. Вона також зветься дочкою Аміїла (I Пар. III, 5). Давид здійснив з нею гріх, дитина, що народилася від неї на сьомий день померла. (III Цар. XII, 18): 2. Давид, уставши з своєї постелі й проходжуючись по покрівлі царської палати, побачив із даху жінку, що купалась. Була та жінка вельми гарна, 3. І послав Давид розпитатись, хто та жінка. І йому відповіли: «Це Ветсавія, дочка Еліама, жінка Урії, хеттита». 4. Тоді Давид послав за нею посланців, і як вона прийшла до нього, він зліг з нею. І очистившись від своєї нечистоти, повернулася додому. 5. Зачала жінка й послала Давидові сказати: «Я— вагітна». 13.1 сказав Давид до Натана: «Згрішив я проти Господа!». А Натан відповів Давидові: «Та Господь прощає тобі гріх твій: ти не вмреш». 14. Тільки ж за те, що ти таким учинком тяжко образив Господа, дитина, що в тебе народилася, напевно вмре». 15. І Натан пішов додому Господь же вразив дитину, що родила Давидові жінка Урії, і вона тяжко захворіла. 16. Давид

благав Бога заради хлопця, постив, ходив у волосяниці, вночі ж, лежав на долівці. 17. Старші в палаці робили все, щоб підняти його з землі, та він не хотів і не їв нічого з ними. 18. Сьомого дня дитина вмерла. 24. Тоді Давид розважив Ветсавію, свою жінку, пішов до неї і зліг з нею. Вона зачала й уродила сина, й він назвав його Соломон, Господь полюбив його...⁵ Вплив Вірсавії на Давида був значно великим, так що вона побудила його, щоб той оголосив свого старшого сина Соломона царем (III Цар. I, 34): 34. Там нехай помаже його царем над Ізраїлем священик, Цадок» пророком Натаном. Тоді сурміть та й викрикуйте: нехай живе цар Соломон!⁶

Фотографію подарував Шевченкові у 1859 році тодішній власник картини московський колекціонер, академік петербурзької Академії мистецтв (з 1895 р.) Солдатов Кузьма Терентійович (22.10.1818—1.06.1901). В його колекції була тоді картина К. Брюллова «Вірсавія», про те свідчить запис у списку Честахівського за №8. Оригінал картини зараз знаходиться у Третяківській галереї в Москві. Підставою до уточнення дати є свідчення К. Лазаревської про те, що в родині Федора Лазаревського зберігався примірник цього офорта з дарчим написом: «На спомин Федору Лазаревському. Т.Шевченко. 30 травня 1860 р.»⁷ На офорті, що виконав Шевченко, праворуч унизу на зображенні він вигравірував: «Карл Брюллов. 1831». Ліворуч під зображенням його же рукою: «Грав. Т. Шевченко. 1860». У 1860 році один з примірників цього офорта експоновано на річній виставці в петербурзькій Академії мистецтв. У справах надходження експонатів на цю виставку зазначено, що офорт «Вірсавія» Шевченко подав на здобуття звання академіка. В НМШ також зберігається естамп з авторським дарчим написом пізнішого часу: Петру Карловичу Барону Клоту || искренне уважающий Т.Шевченко || 1860 года || сентября 4 (НМШ, інв.№г~312). Тоді ж зроблено дарчий напис і на офорті, що належав проф. В.О. Десницькому в С. Петербурзі: Александру Павловичу Брюллову. Т.Шевченко. 1860 года. 4 сентября. За свідченням О.П. Новицького, існував примірник цього ж офорта більш раннього стану, без авторського підпису і дати.⁸ В музеї образотворчих мистецтв ім. О.С. Пушкіна в Москві зберігається літографський відтиск з офортної дошки з написом: «Дозволено цензурою. Літографія А.П. Первякова» (архів Д. Ровінського №35675). В літературі зустрічається неточне датування 1858-1860 рр.⁹ та під назвами «Сусана» (список Честахівського, №9), «Вірсавія в купальне» («Малюнки Т. Шевченка», вип. I, Пб., 1911, табл. 6). Попередні місця збереження описаного тут естампа: ЦМШ, КДМУМ. У 1860 р. один з примірників офорта експонувався на річній виставці в Академії художеств (№28), 1909-1910 рр. — на виставці малюнків і естампів в Академії художеств, 1911р. — на Шевченківській виставці в Москві (Каталог, №12) та на виставці художніх творів Шевченка в Києві (Каталог, №81), 1929 р. — на виставці творів Т.Шевченка в Чернігові (Каталог, стор. 18, №12), 1939 р. — на Республіканській ювілейній шевченківській виставці в Києві (Каталог, №361). Біблійний сюжет про Вірсавію Шевченко використав у першій

частині поеми «Царі». («Старенька сестро Аполлона...») [10]. До цієї теми у 1654 році звертався й Рембрандт. Саме, перебуваючи у розквіті творчих здібностей, художник написав свою найвеличнішу «Вірсавію». Ця робота, яка написана олією на полотні, стала еталоном його творчості протягом всього його життя.

«Юдіф з головою Олоферна». Начерки композиції. Чорнило, перо. [1846-1850]. Сюжет Т. Шевченко взяв з біблійного оповідання «Юдіф» (гл. VIII). Юдіф була дочкою Мерарі, сина Окса, сина Йосифа, сина Озіела, сина Елкії, сина Ананії, сина Еліява, сина Натаніїла, сина Саламіела, сина Сарасада, сина Ізраїля [Юд. VIII: 1]. Це була мужня постать жінки, яка ризикувала власним життям за критичних часів її народу, коли вавілонський цар Навуходоносор Пвислав свого полководця Олоферна у похід на Малу Азію. Полководець одержав наказ нищити всі символи народних вірувань, щоб примусити народи віддавати божеську шану самому тільки Навуходоносорові. Нещадно громивши все на своїм шляху, Олоферн переможно увійшов в Ізраїльську землю за часи первосвященства Іоакима, приблизно у 589 р. до Н.Х. і обложив містечко Ветулію. Народ гинув від голоду й спраги. Тоді богобоязна вдова Юдіф заходилась підбадьорювати народ, щоб не піддавався ворогові, лише в молитві чекав на Божу допомогу. Порадившись зі старшинами, вона вийшла потай вночі з міста і, супроводжувана слугинею, проникла в табір Олоферна. Нічого не підозрюючи, він дозволив їй щоночі виходити у байрак на обрядове очищення перед молитвою. Коли ж четвертого дня Олоферн спав п'яний у своєму шатрі, Юдіф відтяла йому голову і повернулася до своїх людей. Ті ж вирушили з міста й прогнали стеряних асирійців. У цьому історичному оповіданні (книзі «Юдіф») з Біблії появлено як зразок жіночих чеснот. Вона релігійна, розумна, чиста, мужня, сповнена любові до свого народу.

До цієї теми зверталися також художники:

1) Джорджоне (як ідеал Високого Відродження), написавши свою «Юдіф» у перші роки XVI століття. Зараз це олійне полотно знаходиться в Ермітажі (С.-Петербург); 2) У 1599 році Мікеланджело да Караваджо написав картину «Юдіф і Олоферн». До цієї теми хотів звернутися і сам Шевченко, намалювавши начерк до своєї майбутньої композиції на цю біблійську тему.

Робота ранньої творчості Шевченка—художника «Іезекіїл на полі, всіяному кістками». Ескіз. [Пб.] [09.1838-12.1839]. Шевченко взяв епізод книги пророка Іезекіїла, який у своїх проповідях наочно доводив, що Бог Ізраїля, Ягве, не має нічого спільного з богами поган. Істинний Господь присутній всюди, як удома, так і на чужині. Він не зводить ока з решти свого народу на вигнанні, тож оті залишки, очистившись в горнілі тяжкої неволі, якраз і стануть зерном, з якого своєчасно виросте оновлений, угодний Богові народ.

Син священника Бузі, пророк Іезекіїл теж був священником у Єрусалимі. Його діяльність припадала на час від 593 до 571 рр. до Р.Х. Жив Іезекіїл за сумних часів розвалу Юдейської держави, коли Навуходоносор,

вавилонський володар, поклав їй край і переселив численних її синів та дочок у своїй землі. Розпач, зневіра запанували у настроях юдеїв. Тож пророк поставив собі за завдання піднести народ на дусі. Люди, у своїй короткозорості були непреклонні, мовляв, Бог покинув їх, залишившись на їхній старій батьківщині. Таке було розповсюджене серед семітських народів вірування: боги тримаються лише своїх країн, і хто з тих країн переселяється, той втрачає божественну допомогу та опіку. Вони неспроможні були збагнути, що Господь їх не полишив остаточно, а що тільки він карає їх за переступства супроти його заповідей. Пояснити це народові й було місією Іезекіїла.

В Біблії «Книга пророка Іезекіїла» про цей сюжет, що хотів намалювати молодий Шевченко сказано так: «Рука Господня була на мені, і вивів мене Господь у дусі й поклав мене серед долини; долина ж та була повна костей. Обвів мене навкруги них, і ось було їх дуже багато по долині, і всі вони були пресухі. І промовив до мене: „Сину чоловічий! Чи оживуть ті кості?“ Я відповів: «Господи Боже ти знаєш». Тоді сказав до мене: «Проречи надцими кістками і скажи до них, Ви, сухі кістки, слухайте слово Господне! Так говорить Господь Бог до цих костей . Ось я введу в вас дух, і ви знов оживете»[Іезекіїл 37:1-14]. Розповідаючи про приїзд Штернберга в Петербург з України та про першу зустріч з ним, Шевченко у повісті «Художник» згадує: «Я же в то время компоновал эскиз Иезекиль на поле, усеянном костями»¹¹. Перша така зустріч могла відбутися у вересні 1838 р. Але, оскільки в цьому ж епізоді сказано, що Штернберг був «в шубе и в тёплой шапке», а в такому вигляді він міг прибути не з України, а з Оренбурга (грудень, 1839 р.), час виконання цього ескіза можна обмежити датами: вересень 1838 — грудень 1839 рр. А.Козачковський у спогадах про Шевченка розповідає також про задум Шевченка намалювати у 1845 р. велику картину на цей сюжет («Киевский телеграф» від 26 лютого 1875 р., №25). Цей ж мотив Шевченко використав в поемі «Єретик», як образ пробудження слов'янських народів [12].

2 . Образ святої родини в образотворчому мистецтві Т.Г.Шевченка.

Т.Г. Шевченко часто звертається до святих образів, до святого як до релігійної свідомості, яка характеризує віру в найвищу визначеність цінностей у їх трансцендентному вимірі як в поетичних творах так і в образотворчому мистецтві.

«Свята родина» Папір, офорт, акватинта, 22x16,5; 26,9x18,8; (42,5x32). [Пб.]. [05-12.07 1858 р.]. Офорт виконаний за олійною картиною іспанського художника, який писав картини релігійного змісту, жанрові сцени з зображенням дітей севільської бідноти і портрети, Бартоломе-Естебан Мурільйо (Murillo) (хрещений 1.01.1618-3.04.1682) «Свята родина», що зберігається в Ермітажі (дерево, 24x18 см, інв. №337). В «Щоденику» від 26 червня 1857 року Шевченко записав: «... Я думаю посвятить себя безраздельно гравюре антиквариата. Для этого я полагаю ограничить своё материальное существование до крайней возможности и упорно заняться

етим искусством. А в промежутке времени делать рисунки сепиею с знаменитых произведений живописи, рисунки для будущих эстампов... Из всех изящных искусств мне теперь более всего нравится гравюра. И не без основания. Быть хорошим гравёром — значит быть распространителем прекрасного поучительного в обществе. Значит быть распространителем света истины». В «Щоденнику» 3 травня 1858 р. Шевченко записав: «В Эрмитаже встретился и познакомился с знаменитым гравёром Йорданом.¹³ Он слышал о моём намерении заняться акватинтой и предложил мне свои услуги в этом новом для меня деле. Обрадованный его милым, искренним предложением, я обошёл два раза все залы с целью выбрать картину для первой пробы избранного мною искусства. После внимательного обозрения остановился я на эскизе Мурильо «Святое семейство».¹⁴ Перш за все, чим приступити до виконання замислу, Шевченко відвідував художника Йордана. Про це свідчить запис у «Щоденику» від 4 травня 1858 року: «Был у Йордана. Какой обаятельный, милый человек и художник и, вдобавок, живой человек, что между гравёрами редкость. Он мне [показал] в продолжение часа все новейшие приёмы гравюры акватинта, изъявил готовность помогать мне во всем, что от него будет зависеть».

На цю тему, щодо зустрічі Шевченка з Ф. Йорданом є офорт Василя Касіяна «Т. Шевченко та Ф. Йордан», виконаний у 1941 році. Як цей запис, так і запис в щоденнику від 10 травня 1858 р. на дарчий напис Шевченка на одному з естампів: Афанасї Апексѣвни Лазаревской въ знакъ глубокого уважения Т. Шевченко. 12 іюля 1858 года (ІЛ, ф. І, №718) є підставою для уточнення дати виконання офорта. Крім даного відтиска в ІЛ є ще примірник цього офорта (інв. №37), на якому чорнилом рукою Шевченка зроблено напис: 16 іюля 1858 року. Ф.И. Черненко¹⁵ на пам'ять Т. Шевченко и Честаховский тут були. На звороті цього примірника автограф поезії «Сон» («На панщині пшеницю жала»). В НМШ є також пробний відтиск дзеркально-оберненого зображення першого варіанта, на звороті якого рукою М.Я.Макарова¹⁶ чорнилом зроблено напис: Гравюра работы Т.Г.Шевченка, подаренная мнѣ: В.М. Лазаревским на память послѣ; смерти Шевченка. 16 марта 1887 Николай Яковлевичъ Макаровъ (НМШ, інв. №г-663).

Попередні місця збереження описаного тут примірника: РМ, ГКШ.

У 1911 р. один із примірників офорта експонувався на шевченківській виставці в Москві (Каталог, №10), на виставці художніх творів Шевченка в Києві (Каталог, №84), 1929 р. — на виставці творів Т.Шевченка в Чернігові (Каталог, стор. 17, №7). Зараз експонат цей зберігається в НМШ, інв. №г-309. Хочеться порівняти образ «Святої родини» з роботою великого італійця епохи Відродження Кореджо. Його картина «Свята родина», виконана олією у 1531 році. А ось нідерландський художник Рембрандт виконав кілька робіт на тему Святого сімейства. Першу роботу він виконав у 1635 році, другу — у 1645 р., третю — «Святе сімейство вночі» у 1645-1646 роках. У Т.Г.Шевченка є два олійних полотна, це — «Селянська родина» (60x72,5), виконана у 1843 р. під час перебування художника на Україні. Та «На Гордійченко В.В., 2012

пасіці» (53x41), виконана не раніше травня 1843 р. також під час першого перебування на Україні. Саме у цих своїх роботах художник звернувся до теми, яку оспівав в поемах та віршах,— до теми святості, недоторканості материнства й батьківства. Коли дивишся на ці картини, пригадуються рядки поезії Тараса Григоровича про матір і дитя, які за силою вираженої в них думки є справді мудрими, філософськими, а за формою такі прекрасні.¹⁷

Легкими, майже прозорими довгими мазками пише Мурильо сповзаючий край білої пеленки, складки занавісу, короткими ударами пензля написане плетіння кошика. Нескладне господарство тесляра — верстак з фуганком, що притулився до столу, пилка та кошик з інструментами, що знаходиться на першому плані: всі ці речі ніби тануть у золотавому повітрі кімнати. Перед цією маленькою картиною, що загубилася в незліченних залах Ермітажу, серед сотень найвеличніших полотен, довго стояв Тарас Григорович Шевченко, поет і художник, один з найулюбленіших учнів Карла Павловича Брюллова. Він тільки що повернувся до Петербургу з десятилітнього заслання в безводних степах Орську і Мангишлаку і прийшов до Ермітажу вибрати картину, щоб зробити з неї офорт. У «Щоденнику» він записав 3 травня 1858 року: «Наивное, милое сочинение. Яне видал картины этого содержания, которой бы так шло это название, как гениальному эскизу Мурильо. Итак, с божиею и Иордановою помощью принимаюсь за опыты, а потом и за Мурильо».

Таким чином, Шевченко починає пробувати себе в офортах і акватинтах. Одна з видів опуклої гравюри є офорт, що в перекладі від французької мови означає міцна горілка — це відтиск художнього твору, виконаний на дошці, укритої спеціальним лаком. Зображення здійснюється за допомогою продряпування лаку і травленням кислотою. Техніка офорту дозволяє досягати великої легкості і свободи штриха у малюнку. Є ще один вид гравюри — це різцева — одна із самих розповсюджених видів мистецтва. Вона виконується сталевими різцями, частіше всього на міді. Дає можливість передати переходи світлотіні. Такою технікою володів, згодом, Тарас Шевченко. Він виконував технікою штрихового офорта, часом у поєднанні з акватинтою, зрідка — чистою акватинтою. Щодо естампа, в якому весь процес його виготовлення відтворюється художником від початку і до кінця власноручно художником. Тарас Григорович Шевченко звертався до техніки офорту ще навчаючись у С.Петербурзі в Академії художеств, учителем якого був той же Карл Брюллов, який заохочував своїх учнів до цього виду мистецтва. Найбільш ранніми відомими офортами Шевченка є естампи «Живописная Украина» (1844 року).

Висновки

Підсумовуючи цей текст, треба сказати, що спадщина Шевченка-художника не дійшла до нас у повному обсязі. До того ж, через несприятливі й трагічні обставини життя йому не довелось здійснити багатьох своїх задумів художника Про деякі нездіснені картини і малюнки

Шевченка маємо певні згадки у його листуванні, «Щоденнику» та автобіографічних повістях. Начерки композицій в альбомах, хоч не завжди щастить беззаперечно визначити їх зміст, дозволяють зазирнути у творчу лабораторію художника, допомагають довідатись про його сюжетний репертуар. Порівнюючи здійснені й нереалізовані, але відомі за начерками й згадками графічні й живописні задуми Шевченка з темами та сюжетами, що хвилювали його як поета, цікаво з'ясувати, що саме було в них спільного, і в чому полягає своєрідність та відмінність поетичного й образотворчого мислення Шевченка.

На нашу думку, нема ніякої потреби ставити питання: до чого був Шевченко здібніший — до літератури, чи до образотворчого мистецтва? Не виключено, що й в галузі співу він був неабияк обдарований (М. Максимович навіть вважав, що тут його талант виявлявся з найбільшою силою); очевидно, він був здібним актором. Яке б не було б на перший погляд значення Шевченка-поета, не треба протиставляти його художникові. Саме порівняння поетичної й живописної спадщини Шевченка доводить, що шлях і шукання його в різних галузях були різні. Ми не можемо сказати, які були б наслідки діяльності Шевченка-художника, коли б вона так раптово не обірвалась. Але як вона розвивалася, в якому відношенні стояла до його літературної творчості, про це нам допомагає скласти уявлення порівняльний аналіз його літературних і живописних сюжетів. Першим поштовхом до створення сюжетних композицій для Шевченка були прочитані їм книжки, а тому й нема в перших задумах художника й поета паралелізму. Поряд з «Причинною» — першою його поетичною композицією, такою ж у живопису є «Едіп в Афінах», навіяний трагедією В.О. Озерова. Вже тут Шевченко виявив своє розуміння живопису. Він обрав не найдраматичнішу ситуацію й прагнув лаконізму композиції. На підставі літературного джерела він створив специфічно пластичний образ, що мусив зконцентруватися «в одно многоговорящее слово, в одну ноту, в одну чергу».

Перебуваючи в Академії художеств, Шевченко, природно, обирає для своїх композицій ті теми, що йому пропонують, та з тих творів, що він їх читає. Оскільки створений під враженням «історії Хрестових походів» Мішо «Петро Пустельник, що веде перших хрестоносці через німецьке містечко» не задовольняв Брюллова, Шевченко звертається за порадою учителя до античного світу й Біблії («Іезекііл на полі, всіяному кістками», «Андромаха над тілом Патрокла»). Останній сюжет досить-таки загадковий. Хоч у повісті «Художник» Шевченко й пише: «сюжет я полюбил, он мне совершенно по душе», важко уявити, щоб подібна програма, яка не відповідала текстові «Ілліади», була запропонована в Академії. Певно, Шевченко мав на увазі інший сюжет, а саме: «Андромаха над тілом Гектора». Це зайвий раз свідчить про те, що повісті можуть бути використані як джерело для біографії Шевченка вельми обережно. Проте не підлягає сумніву вплив Брюллова на обрання сюжетів його учнями, зокрема Шевченком. Інколи Брюллов радив такі сюжети, над якими сам працював,

навіть передавав свої ескізи.⁶⁰

Із спільних сюжетів Брюллова й Шевченка (не зазначаючи прямих копій) вкажемо «Діану та Ендіміона». В альбомі Шевченка 1846 - 1850-х років, на наш погляд, є кілька начерків цієї композиції: жінка схилилася над юнаком, що розкинувся під деревом. Брюллов закінчив однойменний, але не тотожний за композицією твір до свого від'їзду з Петербурга 1 квітня 1849 року. Літературним джерелом Брюллова, а певно, і Шевченка була еротична новела італійського поета Касті. Не розглядаючи докладно малюнків Шевченка на античні й біблійні теми, які збереглися, слід зауважити, що перевагу Шевченко вадавав композиціям з небагатьох постатей, не наділяючи їх, на відміну від Брюллова, зовнішнім пафосом та експресією.

Список літератури

1. Бачинський Д. Християнсько-філософська думка Тараса Г. Шевченка / У кн.: Український культурологічний альманах «Хроніка-2000», - К., 2000. Випуск 39-40.-С. 551.
2. Білецький Л. Віруючий Шевченко / У кн.: Український культурологічний альманах «Хроніка-2000», - К., 2000. Випуск 39-40. –С. 535.
3. Білецький Платон.Скарби нетлінні: Українське мистецтво у світовому художньому процесі. - К., 1974.
4. Брокгаузъ Ф.А., Ефронъ И.А.Энциклопедический словарь. Томъ XXXIX. - С.-Петербургъ, 1903. - С.355-361
5. Ваганова Е. Мурильо и его время. - М: Изобразительное искусство, 1988.-С.173.
6. Вічний як народ: Сторінки до біографії Т.Г.Шевченка: Навч. посібник/Автори-упорядники О.І.Руденко, Н.Б.Петренко. -К.:Либідь, 1998.-272с.
7. Грабович Григорій. Шевченко як міфотворець. - К. Наукова думка, 1991.– С. 74.
8. Євман М. Тарас Шевченко. - К., 1911. – С. 61-65.
9. Карл Павлович Брюллов (1799 - 1852). Живопись, рисунки и акварели из собрания Русского музея. - СПб: PalaceEditions, 1999. – С. 3-5.
10. Кузнецов Ю.И. Рембрандт. – М.: Изобразительное искусство, 1982.–180с.
11. Левина И.М. Картины Мурильо в Эрмитаже. - Л.: Сов. художник. 1969. - С. 18-19.
12. Левитин Е. Офорты Рембрандта. - М.: Государственное издательство изобразительного искусства, 1963. - С.8.
13. Леонтьева Г.К. Карл Павлович Брюллов. - Л.: Художник РСФСР, 1986. – С. 38.
14. Маннеринг Дуглас. Жизнь и творчество Рембрандта. - М.: «Лабиринт-К», 1998. – С.10.
15. Митрополит Іларіон. Релігійність Тараса Шевченка. Вінніпег, 1964. – 208 с.

16. Петров В. Естетична доктрина Шевченка/У кн.: Український культурологічний альманах «Хроніка-2000», - К., 2000. Випуск 39-40. -С. 85.

17. Рембрандт Харменс ван Рейн. Картины художника в советских собраниях. Альбом (на французском языке). Изд. 2-е, исправленное и дополненное. - Л.: Изд-во «Аврора», 1987.

18. Романчук Б. Шевченкові універсальні ідеї /Український культурологічний альманах «Хроніка-2000», - К., 2000. - С.79.

19. Тарас Шевченко. Життя і творчість у портретах, ілюстраціях, документах. / Упорядники: В.Х. Косян, Д.Ф. Красицький, Г.П. Паламарчук, К.В. Чумак. - К.: Рад. школа, 1960.

20. Федченко П.М. Тарас Григорович Шевченко. - К.: Наукова думка, 1989. -304с. - (наук.-попул.літ.).

21. Фехнер Е.Ю.Рембрандт. Произведения живописи в музеях СРСР. - М. - Л.: Изд-во «Советский художник». 1964. – С. 7-11.

В.В. ГОРДИЙЧЕНКО

Запорожский национальный технический университет, Запорожье, Украина

БИБЛИЯ И ХРИСТИАНСКАЯ СИМВОЛИКА В РИСУНКАХ Т.Г. ШЕВЧЕНКА. СИМВОЛЫ И АЛЛЕГОРИЯ ОБРАЗОВ

Исследуется творчество поэта и художника Тараса Григорьевича Шевченко (1814-1861), примером которого стали его рисунки на религиозные темы, которые были связаны с Библией и жизнью святых. Работа состоит из нескольких частей, которые характеризуют мастерство, подход и манеру исполнения тех или иных рисунков, набросков, офортов и сепий, начиная с серии работ Старого Завета, Евангелия, иконописи, скульптурной работы, копий работ К. Брюллова, Рембрандта и Мурильо.

Ключевые слова: христианская символика, «шевченковский жанр», принцип эстетизма, атеизм, материализм, религиозность, христианские моральные принципы, христианские убеждения, этическое положение, аллегория.

V. GORDIJCHENKO

Zaporizhzhya National Technical University, Zaporozhje, Ukraine

A BIBLE AND CHRISTIAN SYMBOLISM IS IN PICTURES OF T.G. SHEVCHENKO. CHARACTERS AND ALLEGORY OF APPEARANCES

In this work creativity works of a poet and a painter Taras Shevchenko (1814-1861), example of which are his drawings on the religious topic, connected with the Bible and the life of the saints, have been investigated. The work consists of several parts which characterize mastery, approach and manner of one or another drawings, sketches, etchings and sepia performance including series of works on Old Testament, the Gospel, iconography, sculptural work, copies of Carl Brullov's, Rembrandt's and Murillo's works.

Key words: christian symbolism, « Shevchenko genre », an aestheticism principle, atheism, materialism, religiousness, Christian moral principles, Christian belief, ethical position, allegory.

Стаття надійшла до редколегії 18.05.12

Прийнята до друку 24.05.12